

Språk og etnisitet i Nord-Troms 1910 - 1950

Av Jan Antonsen

Ved alle folketellingene fra 1845 til 1930 ble det hentet inn oppgaver over tallet på samer og kvener. I tellingene fra 1845 til 1875 ble skillet mellom nordmenn, samer og kvener gjort på grunnlag av biologisk avstamning. På tellingslistene i 1865 og 1875 var det også spurt om språk, men disse oppgavene ble ikke utnyttet statistisk. Ved tellingene i 1891, 1900, 1910, 1920 og 1930 ble det spurt både om avstamning og om språk og det ble foretatt grupperinger etter begge kriterier. Tallene fra 1891 til 1910 har likevel ikke tabeller som bare bygger på språk. Slike tabeller kan imidlertid lages på kommunenivå ut fra grunnlagsmaterialet. Både gruppering etter avstamning og etter språk ble imidlertid vanskeligere etterhvert som tiden gikk. I bl.a. Nord-Troms blandet den samiske og kvenske befolkningen seg etterhvert med den norske, og samer og kvener blandet seg innbyrdes. Samfunnsutviklingen og spesielt fornorskingspolitikken medførte dessuten at stadig større grupper av den samiske og kvenske befolkningen brukte norsk ved siden av sitt eget språk. I Nord-Troms var to- og trespråklighet i enkelte strøk ganske vanlig ennå i 1950.

Ved folketellingen i 1946 fant en av forskjellige grunner at det ikke var formålstjenlig å ta med spørsmålet om samer og kvener. Dette bl.a. ut fra de negative erfaringer «etnisitetsproblematikk» hadde påført verdenssamfunnet i krigssituasjonen 1939-45. Før tellingen i 1950 ble imidlertid Statistisk Sentralbyrå fra flere hold bedt om igjen å foreta en opptelling av samer og kvener. Etter å ha rådført seg med en rekke autoriteter på området, fant byrået, under sterk tvil, at en burde forsøke å hente inn oppgaver over språkforholdene i bygdene i de tre nordligste fylkene. At en bare undersøkte språkforhold ved tellingen i 1950 var det flere grunner til. Raseblandingen var nå kommet så langt at det ofte kunne være meget vanskelig å avgjøre hvilken rase store grupper av befolkningen tilhørte. Videre lev-

de store deler av samene og kvenerne på nøyaktig samme måte som den øvrige befolkning, og hadde helt ut tilpasset seg norsk kultur og tradisjon.

Byrået mente at det kulturelle og etniske skille i stor grad fulgte det språklige skille og kunne derfor best belyses ved en språklig fordeling av befolkningen. Begrepet etnisk «rase» hadde dessuten kommet så sterkt i miskreditt p.g.a. forholdene under krigen, at det sikkert ville vekke indignasjon om en tok med et slikt spørsmål ved tellingen i 1950.

Imidlertid viser egne «nærsynte» undersøkelser i Nord-Troms at det rundt 1950 fantes områder med typiske kvenske og samiske kulturtrekk. På dette tidspunkt kan vi også snakke om en ny flerkulturell mentalitet i området.

I alle Nord-Troms kommunene ble spørsmålet om språk stilt ved folketellingen i 1950. Det var formulert slik: «Spørsmål for samer og kvener. Hvilket språk brukes til daglig i hjemmet? Norsk, samisk, kvensk?» I en fotnote gjorde en oppmerksom på at spørsmålet skulle besvares i alle hjem hvor det var samer eller kvener. Spørsmålet i 1950 svarte til spørsmålet om språk ved tellingene i 1920 og 1930. Ved tellingene i 1891, 1900 og 1910 var spørsmålet formulert slik: «Sprog der tales i vedkommendes hjem». Forskjellen på utformingen av språkspørsmålet fra telling til telling var som en ser meget liten og Statistisk Sentralbyrå mente at dette neppe hadde noen betydning for sammenlignbarheten av tellingsoppgavene. Derimot mente en det var mulig å få bedre oppgaver over språk dersom en samtidig spurte om avstamning. Om «tellingene» i 1950 avspeilte samer og kveners språkbruk sin virkelighet, stiller jeg meg tvilende til. Samfunnsutviklingen og fornorskingsarbeidet hadde skapt en ny mentalitet blant folk i Nord-Troms. I etterkrigs-Norge måtte en skjule sin samiske og kvenske bakgrunn.

Helt siden folketelling 1875 finner vi opplys-

Ill. Leidulf Olsrud

ninger om samisk og kvensk språkbruk i Nord-Troms. Men hverken i 1875, 1891, 1900 eller i 1910 ble språk-opplysningene bearbeidet på kommunenivå. Dette kan imidlertid gjøres ut fra grunnlagsmaterialet. Fra tellingene i 1920 og 1930 foreligger det derimot oppgaver som direkte gir tall for bruken av samisk og kvensk. Språkopplysningen ved tellingene i 1900, 1910, 1920 og 1930 ble sammen med opplysninger om avstamning brukt som kriterium for den etniske gruppering. Dette ga en slags kombinert «rase-språk-gruppering». Flerspråklighet og raseblanding ga i Nord-Troms etter hvert en meget stor etnisk blandet befolkning.

Tabellene som følger er forenklinger av et nærsynt og tildels komplisert tallmateriale om språkbruk og avstamning.

Off. statistikk. Språk og etnisitet FT 1910 i %

Etnisitet:	Lyngen	Sørfjord (Ullsfjord)	Skjervøy	Nordreisa	Kvænangen
Kven	12%	1%	5%	25%	12%
Same	31%	57%	7%	3%	42%
Norsk	57%	42%	88%	72%	46%
Språk:					
Vesentlig kvensk	8%	1%	2%	20%	10%
Vesentlig samisk	29%	49%	5%	2%	39%
Vesentlig norsk	39%	42%	88%	57%	45%
Norsk og kvensk eller samisk	24%	8%	5%	21%	5%

Kommunegrenser 1910. Storfjord og Kåfjord hører til Lyngen.

Språk og etnisitet. FT. 1920. Prosent

Etnisitet etter avstamn.	Lyngen	Sørfjord (Ullsfjord)	Kvænangen
Ren norsk	19%	30%	17%
Ren same	26%	38%	21%
Ren kven	5%	1%	7%
Blandet	50%	31%	55%
Hovedspråk:			
Norsk	57%	59%	60%
Samisk	35%	41%	32%
Kvensk	7%	0,1%	7,5%
Samisk og kvensk	0,2%		0,3%

Kommunegrenser 1920. Storfjord og Kåfjord hører til Lyngen. Statistikk for Nordreisa og Skjervøy finnes ikke i kildene.

Språk og etnisitet. FT. 1930. Prosent

Etnisitet etter avstamning	Storfjord	Kåfjord	Lyngen	Skjervøy	Nordreisa	Kvænangen
Ren same	18%	25%	4%	7%	4%	27%
Ren kven	9%	14%	2%	3%	6%	7%
Ren norsk	23%	13%	59%	56%	35%	20%
Blandet	50%	48%	35%	35%	55%	46%
Hovedspråk:						
Norsk	67%	50%	92%	98%	93%	78%
Samisk	18%	46%	7%	2%	0,2%	16%
Kvensk	14%	3%	1%	0,1%	7%	6%
Samisk og kvensk	1%	0,2%	0,2%	-	-	-

Kommunegrenser 1930.

Denne tabellen må leses kritisk ut fra hva vi ellers vet om språksituasjonen i Nord-Troms rundt 1930.

Det ble ikke stilt spørsmål om språk og etnisitet ved FT. 1946.

Off. statistikk. Samisk og kvensk i dagligtale i hjemmene. FT. 1950. Antall % av befolkninga.

Kommune	Samisk	Kvensk	Samisk og kvensk
Ullsfjord	2 - 0,1%	-	32 - 1,5%
Lyngen	22 - 0,8%	-	-
Storfjord	8 - 0,4%	3 - 0,2%	-
Kåfjord	6 - 0,2%	4 - 0,1%	32 - 1,0%
Nordreisa	-	49 - 2,0%	-
Kvænangen	5 - 0,2%	2 - 0,1%	3 - 0,1%
Sum antall	44	58	67

Kommunegrenser 1950.

Lokalkjente vil si at tabellen gir et feilaktig bilde av språkbruk i Nord-Troms rundt 1950. De vil hevde at langt flere snakket samisk eller kvensk eller begge deler.

Ut fra tabellen må myndighetene ha tolket situasjonen som positiv for sine fornorskingsmål. Men underliggende holdninger i den lokale mentalitet forsto de ikke og dette fanget heller ikke spørsmålene ved folketellingen i 1950 opp. Mentaliteter vandrer som kjent over generasjoner. Dette viser oppblomstringen av samisk og kvensk språk nå i 1990-årene. De lave tall på samisk og kvensk talende ved FT i 1950 viser heller hvor sterkt folk da «skjulte» sin samiske eller kvenske bakgrunn.

Kilder: Norges off. statistikk. FT. 1910.1920.1930.1946.1950. Universitetsbiblioteket, Tromsø